

ספר מצוות קטן

סמ"ק

כרך ראשון (מצוות א–קנא)

מכון שלמה אומן
מכון מחקר תורני

ספר מצוות קטן

סמ"ק

עמודי גולה

לרבנו יצחק מקורביל

עם הגהות רבנו פרץ

כולל הבחנה מדויקת בין נוסח הסמ"ק

להגהות ר"פ ושאר ההגהות

יוצא לאור על-פי כתבי היד והדפוסים הראשונים

בתוספת מבוא, מקורות, ביאורים, ציונים

ילקוט שינויי נוסחאות ונספחים

כרך ראשון

מצוות א-קנא

עורכים

יואל קטן, בועז מרדכי, איתי פריימן

מכון שלמה אומן

שעלבים • תשפ"ד

ספר זה יוצא לאור בסיוע

משרד התרבות

מנהל התרבות

אגף מכוני מחקר תורניים

ובסיוע הוועדה הציבורית לקביעת ייעודם של עיזבונות לטובת המדינה במשרד המשפטים

השתתפו בעריכת הספר ובההדרתו הרבנים

נתנאל בן אלישע

צבי ארנטל

עמיחי כנרתי

יוחנן לובין

בועז מרדכי

איתי פריימן

יואל קטן

אוריאל שלמוני

©

כל הזכויות שמורות למכון שלמה אומן ז"ל (ע"ר)

שעלבים 9978400

www.machonso.org | 08-9276664

wso@shaalvim.co.il

נדפס בישראל Printed in Israel

תוכן

7	דברי ברכה
11	מבוא
24	הקדמת המו"ל הרב דוד הרפנס הי"ד למהדורת סאטמר תרצ"ה
25	דברים מאת תלמידי רבנו המחבר על הספר
27	דברי פתיחה מאת רבנו המחבר ותלמידיו
א	סימני הסמ"ק

סמ"ק מצוות א-קנא

לז	יום ראשון - מצוות א-לו התלויות בלב, באוזן ובעין
קכד	יום שני - מצוות לז-קא התלויות בגוף
רפז	יום שלישי - מצוות קב-קנא התלויות בלשון
תיג	ילקוט שינויי נוסחאות
תנט	נספחים לפי סדר המצוות
תצא	מפתח מצוות הסמ"ק לפי סדר הרמב"ם
תק	רשימת השינויים במספור המצוות בכת"י ובדפוסים

* * *

תקד	על מכון שלמה אומן ז"ל
-----	-----------------------

ישיבת הסדר / גבוהה

מכון מרדכי לבני חו"ל

מדרשה לבנות

ישיבה תיכונית

חטיבת ביניים

כולל אברכים

מכון לרבנות
ע"ש הרב אלווין מרכוס

מכון לדיינות
ע"ש יהודה קולינימוס

מכללה לחינוך ע"ש דוד לנדר

בית ספר שלהבת בנים

בית ספר שלהבת בנות

אולפנה לבנות

גני ילדים

מכון שלמה אומן

מכתב ברכה

מאת ראש ישיבת שעלבים הרב מיכאל הכהן ימר שליט"א

'ספר מצוות קטן' או 'קצר', הוא ספר 'עמודי גולה', חיברו רבנו יצחק מקורביל מבעלי התוספות, בן דורו הצעיר של רבי משה מקוצי מחבר 'ספר המצוות'. בהמשך כונה ספרו של רבי משה 'ספר מצוות גדול' - סמ"ג, להבדילו מאחיו הצעיר ה'קטן'. רבי יצחק מקורביל הכיר את ערכו של הסמ"ג שהיה ספר הפסיקה העיקרי של יהודי צרפת לקראת סוף תקופת בעלי התוספות, אך ביקש לעשותו לספר שימושי-יותר לרבים ע"י השמטת המצוות שאינן נוהגות בזמן הזה, קיצור הדיונים שבו, וחלוקתו לשבעה 'מים' לצורך עידוד החזרה עליו כל שבוע. בהמשך ציווה רבנו יצחק על קהילות צרפת להעתיקו ולהפיצו, וכך הפך הספר תוך זמן קצר לספר הפסיקה המרכזי של יהודי צרפת, והשפעתו התפשטה גם לאשכנז ולארצות נוספות. בן מקומו של רבנו יצחק הצעיר ממנו, רבנו פרץ בעל התוספות, הוסיף לספר הגהות והערות רבות, ובמהרה הן הפכו בהעתקות הרבות של הסמ"ק לחלק אינטגרלי של הספר. הספר עם הגהות ר"פ נהיה עם הזמן מקור פסיקה חשוב אצל הפוסקים שאחריו, כולל מרנן הבית יוסף והרמ"א. עשרות כתבי יד של הספר קיימים בעולם, יותר מכל ספר פסיקה קדום אחר, והוא גם נדפס כמה וכמה פעמים, אך כבר קדמונים שמו לב לכך שהרבה מהגהות ר"פ נכנסו לגוף הספר והרבה מדברי הסמ"ק מצוטטים כהגהות ר"פ, וכמעט שאין שני כתבי יד ושני דפוסים זהים בעניין זה.

תיתי לידידי הרב יואל קטן ראש 'מכון שלמה אומן' שעל-יד ישיבתנו ומשנהו הרב מרדכי בועז, שנטלו על עצמם הוצאה לאור מחודשת ומדויקת של הסמ"ק על פי כתבי היד העתיקים והמשובחים ביותר ועל פי הדפוסים הראשונים, עם הבדלה מוקפדת בין הנוסח המקורי של הסמ"ק לבין הגהות רבנו פרץ ובינם לבין ההגהות הנוספות שנספחו לספר במהלך הדורות. בעזרת צוות מחוקרי המכון הם הוסיפו למהדורה זו ציונים ומקורות והפניות ונספחים, לא בא כבושם הזה. מלאכה זו מצטרפת לעבודתם על הסמ"ג השלם, 'אחיו הגדול' של הסמ"ק, ממנו כבר יצאו לאור שלושה כרכים ושלושת הכרכים האחרים לקראת סוף הכנתם. הכרך הראשון של המהדורה החדשה של הסמ"ק כולל את מצוות שלושת ה'מים' הראשונים, וגם הכנת הכרך השני ובו ארבעת ה'מים' הנוספים נמצאת כבר בשלבי סיום.

זוכים ראשי המכון, הרב יואל קטן ומשנהו הרב מרדכי בועז, להוציא בעמל רב מהדורות מחודשות ומדויקות של ספרי קדמונים רבים זה אחר זה, נכס עצום לכלל ישראל לדורות ותועלת רבה ללומדים, ועל כך תודתי והוקרתי הרבה.

בברכת כהנים באהבה

הרב מיכאל ימר

ראש הישיבה

מצבת זיכרון

להאי ספרא רבה פאר משפחתנו מו"ל הסמ"ק מהדורת תרצ"ה

מו"ה **דוד** ב"ר ראובן יואל **הרפנס** זצ"ל

ואשתו מרת **חיה** בת ר' שלמה **ורצברגר** ז"ל

וצאצאיהם

שרה אשת ר' שמעון יצחק לנדאו

רחל אשת ר' שלמה ורצברגר

חנה אשת ר' מאיר ורבין

משה ואשתו חוה לבית שטקהמר

יוסף מרדכי ואשתו בריינדא לבית לייכטאג

שלמה ואשתו אסתר לבית קורנבלוי

אליהו ואשתו מרים רבקה לבית אליעזר

ועוד כ"ב נכדים

כולם קדושים וטהורים

משרפות הנאצים היו קבריהם

נהרגו על קידוש השם בעשירי בסיון תש"ד

ה' י ק ו ס ד מ ס

דוד הארפעניס

תופס ישיבה

פה ק"ק

קלויזענבורג

דוגמת החותמת של הרב דוד הרפנס זצ"ל

מהדורה חדשה מהודרת זו של הסמ"ק יצאה לאור

בעזרת תרומה נכבדה של בני משפחתו של

הר"ר **דוד הרפנס** זצ"ל

ובראשם מרת

אסתר בת ר' אליהו **הרפנס** ע"ה

נלב"ע בעש"ק שושן פורים קטן תשפ"ד

לעילוי נשמת

בעלה, הרב **גרשום** ב"ר **יחזקאל** ז"ל

אביו ר' **יחזקאל** ב"ר **ראובן יואל** ז"ל

אביה ר' **אליהו** ב"ר **ראובן יואל** ז"ל

אמה מרת **חיה שרה** ב"ר **יצחק** ע"ה

בתה, מרת **טובה** בת הר"ר **גרשום** ע"ה

נכדה **נתנאל יהודה** ז"ל ב"ר **יצחק**

תנצב"ה

אלה אזכרה

מרת **טובא** בת **אברהם** ניסן

אשת ר' **יחזקאל הרפנס**

בנם **אברהם יצחק** ניסן

בנם **ראובן יואל**, בתם **מרים**

וכל הקדושים ממשפחתנו

שנהרגו בשואה על קידוש השם

לעילוי נשמת

איש תם וישר ירא אלקים ועובד ה'

זהיר בכבוד הבריות

משכים ומעריב לבתי כנסיות ובתי מדרשות

ר' מנחם מנדל לובין זצ"ל

ב"ר צבי יחיאל

נלב"ע ט' באדר שני תשפ"ד

מבוא למהדורה החדשה של הסמ"ק*

על המחבר
על הספר
מנין המצוות של הסמ"ק
הגהות ר"פ
הגהות נוספות ופירושים על הסמ"ק
דפוסי הסמ"ק
ההחלפות בין הסמ"ק להגהות ר"פ
הפוסקים שמובאים בסמ"ק
מהדורתנו
תודות ודברי סיום

* * *

נספח: תולדות חייו של רבי דוד הרפנס הי"ד

על המחבר

רבי יצחק ב"ר יוסף מקורביל היה מגדולי חכמי התורה בצרפת לקראת סוף תקופת בעלי התוספות. הוא נולד לקראת סוף האלף החמישי סביב שנת ד"א תתק"ע (1210), ונפטר בכ"ח באייר בשנת מ' לאלף השישי (1280). הוא היה חתנו של רבי יחיאל מפריז, גדול חכמי צרפת בזמנו, וגם הוא נחשב בימיו מגדולי החכמים בצרפת והשפעתו הגיעה גם לאשכנז. הוא למד תורה אצל חכמי איורא האחים בני רבי שניאור, וכן הוא מזכיר כרבו רב בשם רבי דוד שלא התברר מי הוא¹.

תלמידיו מתארים את רבם כצדיק וחסיד וקדוש. הוא שכן בעיר קורביל (היום קורבלי-אסון) הסמוכה לפריז והחזיק שם ישיבה. תלמידי רבנו וכמה מגדולי הדורות שאחריו מזכירים את רבנו

* תודה מקרב לב לרב אביחי ניסים שליט"א מנוף הגליל שכתב סדרת מאמרים על ספר הסמ"ק ופרסמם בקובץ 'ישורון' (במדור 'הקולמוס והספר' בכרכים מב [תשפ"א] עמ' א'קצז ואילך, מד [תשפ"ב] עמ' א'קט ואילך, ו-מו [תשפ"ג] עמ' תתקעה), והרבה מדבריי במבוא מבוססים על דבריו. במבוא זה כתבתי את עיקרי הדברים, והרבה יותר ממה שכתבתי כאן נמצא במאמרים הנ"ל. הרוצה להרחיב בנושא ימצא שם חומר רב, וגם מקורות לדברים רבים שכתבתי כאן בסתמא. תודה גם לידידי הפרופסורים יהודה גלינסקי ושמחה עמנואל על סיועם הרב.

1 רבי דוד זה הוא מאורלינס, כמו שהוכיח פרופ' שמחה עמנואל בספרו שברי לוחות עמ' 203 והע' 71. הדעה שהוא רבי דוד ממיץ אינה מתאימה לסדר הזמנים ואינה סבירה. קיימת דעה שרבנו היה גיסו של רבנו מרדכי ב"ר הלל תלמיד מהר"ם מרוטנבורג, אך בשברי לוחות עמ' 218-211 הוכיח שהגיס המוזכר במרדכי אינו רבי מרדכי בן הלל עצמו אלא חכם לא ידוע בשם ר' יוסף ב"ר אברהם מחבר ספר מתת, שגם הוא היה חתנו של ר"י מפריז.

בכינוי 'רבי יצחק בעל החוטם'². יתכן שהכינוי נצרך כדי להבדיל בינו לבין כמה מגדולי הדורות בצרפת, וגם בארצות אחרות, שנקראו יצחק³.

נוסף לסמ"ק הותיר רבנו אוסף פסקים שנכתב ע"י תלמידיו שנקרא 'פסקי רבינו יצחק מקורביל' שיצא לאור בדורנו, וכנראה חיבר גם תוספות על הש"ס שמצוטטים אצל רבנו פרץ ואחרים, וכן פירוש על י"ג מידות שנמצא עדיין בכת"י⁴.

על הספר

בין שאר פעליו חיבר רבנו בסדר מיוחד את מנין המצוות הנוהגות בזמן הזה, כדי שיהיה קל לכל אדם לחזור עליהן ולזכור אותן בעל פה, וכך יזכור את המצוות שיש לעשותן, וגם ירגיש קשר למצוות שלמעשה לא הזדמן לו לעשותן וייחשב לו כאילו עשאן. הוא ביקש באיגרת מכל קהילות צרפת שכל אחד מהציבור יחזור היטב על הרשימה הזו כל שבוע, כדי שתהיה שגורה בפי כל איש ואיש. הוא אף ציווה ללמד את הנשים את המצוות שנוגעות להן, וכתב שגם הן תקבלנה שכר על הלימוד⁵. בהמשך על פי בקשת תלמידיו הרחיב את דבריו בחלק גדול מהמצוות שברשימה והוסיף להן הסבר ופרטים הלכתיים, וכך נוצר הספר שלפנינו, שחובר כנראה בשנת ל"ז, שלוש שנים לפני פטירתו⁶. הרשימה הנ"ל נותרה כסימנים ('רמזים') לספר. רבנו ציווה על כל קהילות צרפת להעתיק את הספר ואף לממן את העתקתו לאחרים וללמדו ברבים, ואכן הספר זכה לתפוצה גדולה מאוד, כך שהיום מצויים קרוב למאתיים (!) כתבי יד של ספר הסמ"ק בספריות העולם (רובם בכתביה אשכנזית), הרבה יותר מאשר כל ספר הלכה אחר. גם פוסקי הדורות שאחריו החשיבו את דעתו של רבנו⁷,

2 ע"פ כינוי ההגמון לרבן גמליאל בתענית כט, א.

3 לכינוי החרגי הזה גם טעם מוזר - הכינוי נבע מן העובדה שלרבנו צמחו שערות על החוטם, כנראה מעין שומה על אפו, כך מפורש בקדמונים (ראה למשל להלן עמ' 25). לא היה נראה לגדולי הדורות שהזכירו את רבנו בכינוי זה, וכנראה שגם לא לרבנו עצמו, שיש פגם בכינוי הזה, והדברים אומרים דורשני. המיוחס לרש"י שם פירש שבעל החוטם פירושו 'בעל קומה וצורה' או 'גדול הדור', כך שיש בכינוי זה גם משמעות לשבח. יש לציין שיתכן שהיה עוד 'רבי יצחק בעל החוטם' קדום יותר, בדור שאחרי ר"ת, שמוכא אצל כמה קדמונים, ואכמ"ל.

4 ע"י בספר שברי לוחות עמ' 198-211.

5 ועי' על כך להלן בנספח עמ' תנט.

6 ע"י בספר שברי לוחות עמ' 198. ועי' על כל זה להלן עמ' 25. וראה עוד על סידורו של הסמ"ק במאמרו של פרופ' גלינסקי The Original Layout of the Semak: A Chapter in the Development of the Glossed Hebrew Book. Diné Israel, Volume 37 (2023) (5783), pp. 1*-26*.

7 למשל עי' בשו"ת התשב"ץ ח"א סי' נא (מהדורתנו עמ' קטז) שרשב"ץ, שחי בספרד וצפון אפריקה כמאה וחמישים שנה אחרי רבנו, מביא את דעת ספר עמודי גולה במצוה קנב בעניין סת"ם, וכותב: 'דברי זה הספר הם קב ונקי, וכדאי לסמוך עליו בכל מקום... וכיון שמצינו רב לסמוך ההיתר עליו אין לחוש לאוסרו ולשנות המנהג'. דבריו דומים מובאים באגרת רבי מרדכי ב"ר

והוא מובא פעמים רבות מאוד בטור ובב"י ובכל הפוסקים האחרים.⁸

בעקבות העובדה שהשימוש בסמ"ק בצרפת ואשכנז היה נפוץ ביותר, והספר היה קיים כמעט בכל קהילה⁹, כתבו עליו כמה מגדולי ישראל הערות והשלמות והגהות. המפורסם והמקיף ביותר בין 'מגיהי' הסמ"ק היה רבנו פרץ ב"ר אליהו מקורביל, מאחרוני בעלי התוספות, בן עירו הצעיר של רבנו, שכתב הגהות לאורך כל הספר ובהן השלמות והוספות, וגם דעות החולקות על דברי המחבר. במשך הזמן הגהות רבנו פרץ הועתקו עם ספר הסמ"ק והפכו לחלק ממנו, אך במהלך השנים וברבות ההעתקות התערבו במקרים רבים דברי המחבר וההגהות, עד שלעיתים לא נודע מה הם דברי הסמ"ק עצמו ומה הן הגהות ר"פ, עובדה שגרמה פעמים רבות למבוכה אצל הפוסקים, וכדלהלן.

הספר נקרא ע"י מחברו 'עמודי גולה', אך כונה לאורך הדורות 'ספר מצוות קטן' (ולעיתים, גם ע"י קדמונים, 'ספר מצוות קצר'), כדי להבדיל בינו לבין 'ספר המצוות' של רבנו יעקב מקוצי, שרבנו הסתמך עליו הרבה, שכונה מאז 'ספר מצוות גדול' - סמ"ג, או בלשון רבנו פעמים רבות 'הספר הגדול'. בחלק מהדפוסים נקרא הסמ"ק גם 'שבעה עמודי עולם', אך כנראה מדובר בטעות וצ"ל 'עמודי גולה'.

כאמור רבנו חיבר את הספר בשני שלבים, בשלב הראשון חיבר רק רשימה של המצוות בסדר מיוחד שקל יהיה לציבור לזכור אותה - רשימה כסדר שבע הדברות הראשונות ('אנכי' עד 'לא תנאף') ובהתאם לחלקי הגוף ומעשי האדם, וחילקה לשבעה חלקים ('עמודים') כדי שישנן כל אדם כל יום חלק אחד ממנה. רשימה זו היא ה'סימנים' או ה'רמזים' שנמצאים עתה בראש הספר. בהמשך על פי בקשת התלמידים הרחיב רבנו את דבריו ברוב המצוות (לא בכולן), הוסיף הסברים וכתב חלק מפרטי ההלכה שבמצוה, אבל גם בצורה זו נשאר הספר קצר יחסית וקל ללימוד, מעין 'קיצור שולחן ערוך' השווה לכל נפש. רבנו מציע באיגרתו ללומד שבכל מקרה של אי הבנה בספר או חסרון של פרטים למעשה שיעיין 'בספר הגדול' - הסמ"ג לר"מ

נתן המובאת בראש הספר (ראה להלן עמ' 26) בשם מהר"ם מרוטנבורג: 'ראוי לכל אדם לסמוך עליו [=על ספר עמודי גולה], כי כל מה שכתב אבי זה הספר הוא אמת ויציב ונכון וקיים... אין נכון לשום תלמיד לחלוק עליו מסברת הכרס, ואם יחלוק יש לכל מבין להחשיב דבריו כהבל וריק וכחרס הנשבר'... ספר הסמ"ק מובא פעמים רבות גם שלא בשמו בספר האגודה, בספרים אורחות חיים וכלבו, בהגהות מיימוניות דפוס קושטא ועוד.

8 מעניין לציין שהב"י אה"ע סי' קסט על סע' ב (עמ' תסו במהדורת שירת דבורה) מגיה את לשון הסמ"ק מכוח קושיא שהייתה קשה לו עליו מהגמרא, כאשר הוא עצמו שם סי' קמא על סעיף כד (עמוד רל בטור שירת דבורה) מביא את דברי תרומת הדשן שמביא חכם אחד שרצה להגיה את לשון הסמ"ק, והוא משיב לו שאין להגיה את הסמ"ק כי 'אין לומר שכל ספרי סמ"ק שנתפשטו בגולה נפל בהם טעות'. ועי' ב"ח שם שניסה ליישב.

9 הספר אף צורף במקרים רבים לסידור התפילות, כך שהשניים הועתקו יחד. ראה בדבריו של פרופ' גלינסקי 'מה הפך ספר הלכה לרב-מכר בימי הביניים המאוחרים? עיון בסיבות להצלחתו של ספר עמודי גולה' (נמצא ברשת).

מקוצי שעליו הוא התבסס בחיבור ספר המצוות הקצר שלו, ושם ימצא הלומד הסבר ותשובה לספקותיו. עוד הוא מזהיר את הלומדים לוודא שהטופס שלפניהם מוגה ושהמעתיק עשה מלאכתו באמונה.

מנין המצוות של הסמ"ק

קשה לבחון מה הייתה שיטת רבנו במנין המצוות, מפני שעקב זה שלא מנה את המצוות שאינן נוהגות בזמן הזה לא היה צריך לטרוח להתאים את המצוות שעסק בהן לרמ"ח עשין ושס"ה לאוין. ברור בכל אופן שרבנו לא הרגיש מחויב לנקוט בסדר המצוות של הסמ"ק, הספר שעליו סמך, וגם לא בסדר מנין הרמב"ם או כל שיטה אחרת (ראה להלן עמ' 26). כתב על כך רבי יוחנן ב"ר מתתיהו מפריז (הובא בשו"ת מהרי"ל החדשות סי' קפה) ש'לפי צורך השעה והזמן במה שהיה הדור פרוץ שם ה' בפיהם רוח הקודש לקצר או להאריך, לעשות עיקר מדבר לקבוע בלב שלא לזלזל, ובזה יתיישב הרבה מן השינויים מה שלפעמים אחד עשה עיקר דבר אחד ואחר הפוך לפי דורו ומקומו'. כך למשל הוסיף רבנו את מצוה י' 'ומלתם את עורלת לבבכם' - לאהוב את התוכחות ואת המוכיחים, את מצוה טו שלא להיות צדיק בעיניו, ועוד¹⁰.

הגהות ר"פ

גם רבנו פרץ ב"ר אליהו מקורביל למד בצעירותו אצל גדולי איורא רבי משה ורבי שמואל ורבי יצחק בני רבי שניאור, ובהמשך היה תלמידו של רבי יחיאל מפריז, וגם למד אצל מהר"ם מרוטנבורג כתלמיד חבר. ר"פ היה רב וראש ישיבה בעיר קורביל בחיי רבנו. הוא נפטר כנראה בשנת נ"ז, י"ז שנים לאחר רבנו¹¹.

רבנו פרץ מפורסם כעורך 'תוספות רבנו פרץ', וכן כתב הגהות על ספר תשב"ץ לתלמיד מהר"ם מרוטנבורג, כנראה אחרי שכתב את הגהותיו על הסמ"ק. ההגהות על הסמ"ק נכתבו כנראה בין שנת מ' לשנת נ', אחרי פטירת רבנו יצחק¹². בהגהותיו על הסמ"ק האריך ר"פ במקום שנראה היה לו שרבנו קיצר, חלק עליו במקום שדעתו הייתה שונה, ולעיתים הוסיף דברים בשם רבותיו. הפוסקים מניחים שבמקום שלא העיר ולא חלק כנראה שהוא מסכים להלכה לדברי רבנו. חלק מההגהות נכתבו ע"י תלמידיו בשמו, ואפילו בהגהות שהוא כתב בעצמו הוא מוזכר לעיתים בגוף שלישי¹³.

10 ועי' במאמרו של פרופ' י"ד גלינסקי "Law, Liturgy, and Intent: Isaac of Corbeil's Liturgical Innovation in Thirteenth-Century France," *Jewish Quarterly Review*, 114 (2024): 235-261.

11 עי' שברי לוחות עמ' 217.

12 במצוה צו הגהה אות ב (אות יז בדה"ר; להלן עמ' רלה) מוזכר מאסרו של מהר"ם מרוטנבורג, אך יתכן שאלו הם דברי מעתיק ולא דברי ר"פ.

13 לעיתים פסקים של ר"פ צוטטו כאילו מקורם בהגהותיו לסמ"ק למרות שאינם שם, עי' למשל ב"ח יו"ד סי' קצה על שו"ע סע' ה (עמ' קנה במהד' שירת דבורה), ובהע' כז שם. במאמר 'מגוף

מעניין לציין שר"פ מכנה בכמה מקומות את רבנו המחבר בכינוי 'אבי הספר', ולעיתים בחלק מכתבי היד במקום 'אבי הספר' כתוב 'רבנו יצחק' או 'וכן פירש בפנים' וכד'. כינוי זה 'אבי הספר' מופיע בראשונים, בעיקר בסוף תקופת בעלי התוספות בצרפת על מחברי ספרים שונים, אבל נראה שבמיוחד זכה בו רבנו. גם בסמ"ק מצורין מכנה כך את ר"י מקורביל כמה פעמים, וגם המהרי"ק בשו"ת סי' צח מכנה את רבנו ר"י מקורביל אבי הספר בפנים, לאפוקי מר"פ שכתב שם אחרת. וכן הוא בארחות חיים ובכלבו ובמקומות נוספים¹⁴.

הגהות נוספות ופירושים על הסמ"ק

הסמ"ק שימש כבסיס גם לגדולי ישראל אחרים לכתוב עליו הגהות ותוספות. רבי משה מהעיר צורין שבשווייץ שחי עוד בדורו של רבנו (נפטר סביב שנת ע', שלושים שנה אחרי רבנו) כתב וליקט הערות והגהות רבות על הסמ"ק, בכמות הרבה יותר גדולה מהספר עצמו, ובהן פסקים ודעות הלכתיות של גדולי צרפת ואשכנז סביב לשון הסמ"ק. הספר שכונה 'סמ"ק מצורין' היה בשימוש של פוסקים רבים במהלך הדורות, ונדפס רק בדורנו ע"י הרב יצחק רוזנברג. עוד כת"י עם הוספות והסברים לסמ"ק, שנכתב סביב שנת רכ"א ולא ידוע מי חיברו, נדפס בפעם הראשונה בדורנו בסוף הסמ"ק במהדורת 'צביון העמודים' (ראה עליה להלן). הערות והסברים על הסמ"ק בשם 'הגהות חדשות' כתב הגביר הגאון רבי יהושע צייטלין שחי בזמן הגר"א, והם נדפסו בדפוס קאפוסט תק"פ, בתוספת מעין 'מסורת הש"ס'. בניו יורק בשנת תשי"ט נדפס הסמ"ק בדפוס צילום של מהדורת סאטמר (ראה עליה להלן) בתוספת הערות ומקורות בשם 'אמרי יהוסף' מאת הרב חיים יהוסף רלב"ג מגניו יורק. הרב צבי שפירא, נכדו של רבי רפאל שפירא ראש הישיבה האחרון של וולוז'ין, כתב פירוש מקיף על רוב הסמ"ק בכרכים רבים, בשם 'צביון העמודים'. הכרך הראשון יצא לאור בשנת תש"ך, והכרך השמיני בתש"ס ובו הגיע עד מצוה קצו (מתוך רצ"ד המצוות שבסמ"ק לפנינו). לאחרונה הוציאו לאור בניו בתשפ"ג כרך תשיעי ובו ביאורים עד מצוה רא.

ראשון לגוף שלישי - פרק בתרבות הכתיבה באשכנז בימי הביניים' (תרכיץ פא [תשע"ג] עמ' 431 ואילך) כותב שמחה עמנואל שלשון הסמ"ק הנדפס הרבה פעמים אינה מקורית אלא שונתה מגוף ראשון לגוף שלישי, ואחת הדוגמאות שלו היא מסימן צז, שם בדפוס כתוב 'ומורי הר"י אבי הספר אומר מפי רבותיו' ובסמ"ק מצורין עמ' רח כתוב 'ואני אוסר מפני רבותי' (ועי' להלן עמ' רנב הע' 74). ובמצוה רלה הסמ"ק מכנה את הסמ"ג 'אבי הספר הגדול', אבל בנדפס טעה וחשב שזו דעת הסמ"ק וכתב 'כן היה נוהג מורי'.

14 פרופ' י"ש שפיגל בעמודי הספר העברי כרך כתיבה והעתקה עמ' 399 כותב על המנהג שהיה קיים להתייחס אל מחבר הספר כמי שמוליד את ספרו, ומביא לזה מקורות רבים. הוא מזכיר שהמדפיס בהקדמה לדפוס קושטא בעקבות ר"פ מכנה כך את מחבר הסמ"ק. בעל ההגהות על ספר נייר (לחכם אנונימי מצרפת בסוף תקופת בעלי התוספות) מכנה את מחבר הספר 'אבי הספר'.

דפוסֵי הסמ"ק

לראשונה נדפס הסמ"ק בקושטא כנראה בשנת ע"ר (כינוי דפוס זה במהדורתנו הוא דק"ש), והדפוס הזה שימש בעיקר את החכמים והלומדים בקהילות המזרח, וכמעט שלא היה ידוע באירופה. כמה עשרות שנים אח"כ בשנת שט"ז נדפס הסמ"ק בקרימונה שבאיטליה (כינוי דפוס קרימונה במהדורתנו הוא דק"ר). המדפיס הכיר את דפוס קושטא כפי שמפורש בשער, אך כנראה שהיו לו גם מקורות אחרים בכת"י כי במקרים רבים הנוסח של הפנים וההגהות שונה, נוסף לשיבושים רבים שגרמה לו הצנזורה. הדפוסים הבאים נדפסו על פי דפוס קרימונה - דפוס קראקא שנ"ו, אחרי הפסקה גדולה - ליאדי תקס"ה, קאפוסט תק"פ, ואחרי הפסקה גדולה נוספת בסאטמר תרצ"ה בעריכת רבי דוד הרפנס הי"ד מקלויזנבורג, שהשתמש בעיקר בדפוס ליאדי. מהדורת הרפנס שימשה את הלומדים כמעט באופן בלעדי בדורות האחרונים, והיא גם צולמה כמה פעמים (כינוי דפוס סאטמר תרצ"ה במהדורתנו הוא דה"ר)¹⁵.

לדפוס קושטא שנדפס כאמור מכת"י צורפה מעין הקדמה גם היא מכת"י מאת תלמיד מהר"ם מרוטנבורג ר' מרדכי ב"ר נתן¹⁶, שמביא עובדות ושמועות מתלמידי רבנו (דבריו נדפס להלן). בדק"ש הגהות ר"פ נמצאות בתוך הספר כהמשך לדברי רבנו ובאותו גופן עם ציון 'הגהה' בתחילה ו'ע"כ' בסוף, אך פעמים חסרים שני הציונים האלו או אחד מהם כך שההגהות נבלעות בגוף הספר או שלא ברור מקום התחלתן או מקום סופן. מהדורה זו הייתה לפני מרן הב"י¹⁷ ולא הייתה לפני גדולי אשכנז - שלפניהם עמד בדרך כלל דק"ר ואח"כ דפוס קראקא, והרבה אי הבנות מתבררות בעקבות ידיעת עובדה זו¹⁸. הגהות ר"פ בדפוס קרימונה סודרו בטור נפרד או ב'חלונות' בתוך הספר. בדפוס קראקא נוספו הפניות לשו"ע, בעיקר כאשר פסק השו"ע אינו זהה למסקנת הסמ"ק.

הדפוס האחרון לפני השואה היה מהדורתו של הרב דוד הרפנס זצ"ל הי"ד, ת"ח מופלג ואוהב ספר (ראה עליו להלן), שבמאמץ גדול הכין מהדורה חדשה ומתוקנת לפי האפשרויות שעמדו לפניו. מהדורה זו וצילומיה עמדו מאז לפני לומדי הסמ"ק עד עתה. הוא ניסה להפריד בין הגהות ר"פ ושאר ההגהות לבין דברי רבנו המחבר, כפי שהוא מתאר בהקדמתו המובאת להלן. בחלק

15 הש"ך יו"ד סי' צד ס"ק טו מזכיר סמ"ק דפוס ונציה, אך כנראה שזו ט"ס או שיגרא דלישנא (הוא עצמו מזכיר קודם את הסמ"ק שנדפס בקק"ק, וכנראה שהוא מתכוון לק"ק קרימונה). הש"ך שם כותב שהפסק בשו"ע מוטעה מחמת שלפני מרן הב"י היה מונח סמ"ק בדפוס מוטעה ולכן הבין שר"פ הסכים לסמ"ק, אך באמת ר"פ חולק על הסמ"ק, וממילא להלכה אין לפסוק כשו"ע בזה.

16 כך מפורש בדק"ש, אך בכת"י בודפסט Budapest, National Széchényi Library, Fol. 5 התלמיד מזוהה כרבי יצחק משטרסבורק, זקנו של ר' מרדכי הנ"ל.

17 הב"י סיים את המהדורה השנייה של ספרו בשנת די"ש, ומהדורת קרימונה נדפסה בשנת שט"ז.

18 בדומה להגהות מיימוניות, שלפני מרן הב"י עמדו ההגהות שבדפוס קושטא ששונות בהרבה מההגהות שבדפוס ונציה, ורק בסוף חיבור ספר הב"י הגיע אליו הרמב"ם דפוס ונציה ומשם הוא מציין להגהות בנוסח החדש, בעוד שגדולי אשכנז לא הכירו כלל את הגה"מ דפוס קושטא.

מהספר הוא השתדל להקפיד שהמקורות וההערות המאוחרות ייכנסו לגוף הספר במוסגר, והגהות ר"פ ירוכזו בתחתית העמוד. בהערות שבשולי כל עמוד במהדורתו נמצאות הערותיו, הגהות ר"פ, והגהות אחרות שנעתקו מדפוס קרקא וחלקן נוספו על ידו, וכל הערה צוינה באות. בספרי מחברי הדורות האחרונים הגהות ר"פ צוינו על פי האותיות האלו. לא תמיד הצליח הרב הרפנס להיות עקבי בכללים שהוא קבע, בין השאר מפני שבחלק מזמן ההדפסה לא נכח במקום הדפוס.

בשנת תשס"ה יצאה לאור ע"י הוצאת 'יריד הספרים' מהדורה חדשה של הסמ"ק על פי מהדורת קרימונה, עם תיקוני השמטות הצנוורה על פי מהדורת קושטא.

ההחלפות בין הסמ"ק להגהות ר"פ

הש"ך כבר מעיר ביו"ד סי' לב ס"ק ט ש'מצינו הרבה פעמים שהפוסקים כינו להגהות סמ"ק בשם סמ"ק'. לגבי הב"י שהשתמש בדק"ש הדבר מתבקש, מפני שהחלוקה שם בין גוף הספר לבין הגהות הר"פ לא ברורה וכו', אך גם הפוסקים שהשתמשו בכתבי יד של הסמ"ק לפני שנדפס, ובדפוסים האחרים אחרי הדפסתו, פעמים רבות לא דקדקו בעניין זה¹⁹. במהדורתנו השתדלנו מאוד להבחין בין נוסח הספר עצמו לבין הגהות ר"פ בעזרת השוואה לכתבי יד שבהם אין כלל הגהות של רבנו פרץ או שהגהות ר"פ נמצאות בגיליון ולא בתוך הספר עצמו, ובינן לבין הגהות ותוספות אחרות, כפי שיבואר להלן.

נוסף להחלפות בין דברי הסמ"ק לדברי הגהות הר"פ, מצוי שפוסקים מחליפים בט"ס או בשגרא דלישנא בין הסמ"ג לסמ"ק.

הפוסקים שמובאים בסמ"ק

נוסף לסמ"ג שעליו מבוססים פוסקים רבים בסמ"ק וכו', מובאים בסמ"ק ובהגות הר"פ, לעיתים פעמים רבות, פוסקים רבים מהדורות שלפניהם, חלקם מקורם בדברי הסמ"ג שהוא כאמור המקור להרבה מדברי הסמ"ק. בין הגאונים מוזכרים בשם בה"ג, רב שרירא גאון, רה"ג, שימושא רבא, רס"ג, רב נטורנאי גאון, רב ניסים גאון; מראשוני צרפת ואשכנז מוזכרים ר"י החסיד, ר"א בעל הרוקח, ר"י הלוי, ר"י בר יקר, רש"י, מחזור ויטרי, ר"י טוב עלם, ר"י בכור שור, ר"ת, רשב"ם, ריב"ם, ר"י, רבי אלחנן, רבי טוביה, ריב"א, רבי יהודה, השר משאנץ, רבי נתנאל, חכמי איוורא, השר מקוצי, רבי יוסף דיבניט, רבי יחיאל מפריס, רבי אליהו, ר"י בר נתן, יראים, תרומה, ומהר"ם מרוטנבורג; מחכמי ספרד ר"ח, רי"ף²⁰, רמב"ם ורבנו

19 עי' חיד"א בשו"ת יוסף אומץ סי' מח שכתב שפעמים רבות הפוסקים קוראים להגהות סמ"ק בשם סמ"ק, ואין בכך תימה. ועי' יו"ד סי' צד סע' ה שהש"ך ס"ק טו כותב שהפסק בשו"ע מוטעה מחמת שלפני מרן הב"י היה מונח סמ"ק בדפוס מוטעה ולכן הבין שר"פ הסכים לסמ"ק, אך באמת ר"פ חולק על הסמ"ק, וממילא להלכה אין לפסוק כשו"ע בזה.

20 בלקט יושר יו"ד הל' שמחות (מהדורתנו עמ' קסב אות יא, בדפו"ר עמ' 85) כותב השואל ש'דרך

יונה²¹, ובעל הערוך מאיטליה. רבנו עצמו לא מביא דברים מר"י מפריז חותנו ולא ממהר"ם מרוטנבורג בן דורו.

מהדורתנו

במהדורה זו השתדלנו להחזיר עטרה ליושנה ואת הנוסח המקורו. בעצת ידידי פרופ' יהודא גלינסקי ביססנו את נוסח הסמ"ק על כת"י נים שהוא כת"י עתיק ומדויק במיוחד (המעתיק הקפיד בין השאר לנסח תמיד את דברי רבנו המחבר בגוף ראשון, ובדרך כלל ההגהות שבכתה"י הן הגהות ר"פ עצמו, והן אינן נמצאות בגוף הספר אלא בחלונות נפרדים או בגיליונות), והשתמשנו בעוד תריסר כתבי יד מובחרים ובדפוסים הראשונים הנ"ל כדי להגיע לנוסח המדויק ביותר לפי עניות דעתנו. שינויי הנוסח העיקריים צוינו במדור שינויי הנוסחאות בסוף הספר, והחשובים שבהם בהערות על הדף. בהערות צוינו גם המקומות שבהם הנוסח בדה"ר (=דפוס הרפנס, מהדורת סאטמר תרצ"ה) שבשימוש בדורות האחרונים וכן"ל שונה באופן משמעותי מהנוסח שבמהדורתנו. כאמור נמצאים בספריות העולם כמאתיים כתבי יד של הסמ"ק, וכמובן שאי אפשר להשתמש לבדיקת חילופי הנוסחאות בכולם, ולכן בעצת פרופ' גלינסקי השתמשנו בנוסף לכת"י נים הנ"ל בשלושה כתבי יד קדומים ומשובחים נוספים (ראה להלן) ושני הדפוסים כדי לקבוע את הנוסח, ובשעת הצורך השתמשנו בכמה כת"י אחרים, כפי שיצוין להלן.

אחת המעלות הגדולות של מהדורתנו היא ההפרדה הברורה בין הגהות הר"פ לגוף הספר, עניין שכאמור התחבטו בו גדולי ישראל מאז ומתמיד. בכמה מכתבי היד הישנים לא נמצאות רוב הגהות הר"פ, וכך ניתן להפריד באופן ברור בין דברי המחבר לבין ההגהות שנוספו בהמשך. במקביל הפרדנו מהגהות ר"פ את ההגהות שנוספו בחלק מכתבי היד ובדפוסים ואינם לר"פ. אחרי שיקול דעת מעמיק החלטנו להכניס את הגהות הר"פ לתוך טקסט הסמ"ק בהזחה פנימה ובאותיות מודגשות, כאשר ההגהות שנמצאות רק בחלק מכתבי היד ואין ודאות שהן לר"פ צוינו בסופן בסוגריים בהערה 'מיוחס לר"פ'. את ההגהות וההוספות שקרוב לוודאי אינן לר"פ, ואת ההוספות שנוספו בדפוסים, הורדנו להערות בשולי העמוד²². כמו כן מספרנו מחדש את הגהות

הסמ"ק בכל מקום שחולק על האלפס הוא כותב וצ"ע באלפס', ולכן הוא תמה שבעניין שבו הוא עוסק לא כתב הסמ"ק לשון זו למרות שהוא חולק על הרי"ף. אך הדברים תמוהים, מפני שהלשון 'צ"ע באלפס' מופיעה רק פעמים ספורות בסמ"ק, ובהגהות ר"פ דווקא. בכל אופן מהר"י איסרלין בתשובתו לשואל לא מתייחס לנקודה זו.

21 רבנו יונה, בשמו או שלא בשמו, מובא בעיקר בהגהות המיוחסות לר"פ, היינו שיתכן שאינן לר"פ אלא הוספות מאוחרות יותר.

22 כל הגהה שנמצאת בכת"י נ הקדום והמדויק הנחנו שהיא של ר"פ עצמו. הגהה שחסרה בכת"י נ ובכת"י מ ובכת"י פ אך נמצאת לפחות בכמה כתבי יד אחרים אנו בספק אם יצאה מידי ר"פ, ולכן כינינו אותה 'מיוחסת לר"פ'. הגהות שנמצאות רק בחלק קטן מכתבי היד או רק בדפוסים הוכנסו להערות השוליים.

ר"פ בכל מצוה באות מוקפת בסוגריים מרובעים, ולצידן השארנו בסוגריים עגולים את מספר ההגהה בדה"ר.

עקב הכמות הגדולה של חילופי הנוסח הושמטו מרשימת שינויי הנוסחאות שינויים שנראו לנו חסרי משמעות, שהרי אין לדבר סוף, כמו כן בחלק מהמצוות לא נמצאו שינויי נוסחאות משמעותיים. כשיש כמה עדי נוסח אך יש ביניהם שינויים קלים, נבחר אחד מהם ולא צוינו כל השינויים.

להלן רשימת כתבי היד שבהם השתמשנו לקביעת הנוסח בפנים הספר, ומהם צוינו רוב שינויי הנוסחאות בשנ"ס:

נ - נים Nimes BM 26 נעתק בשנים בהם היה מהר"ם מרוטנבורג במאסר (לפני שנת נ"ז). כת"י מדויק מאוד. המעתיק הקפיד לשמור על דברי המחבר בגוף ראשון. קיימות בו הוספות מאת ר"פ ומעט משל אחרים. בדרך כלל ההגהות מופרדות מגוף דברי המחבר ב'חלונות'.

ל - לונדון הספרייה הבריטית 11639 (1056) נכתב כנראה עוד בחיי רבנו המחבר (בשנים ל"ט-מ'). אין בו כלל הגהות מרבנו פרץ. המעתיק שינה את נוסח דברי רבנו מגוף ראשון לגוף שלישי.

מ - מילאנו AMBROS X 111 Sup הועתק באשכנז סביב שנת ע'. יש בו מעט הערות של ר"פ ורק בתחילת הספר, וקל לזהותן כי הן נמצאות בגיליון הספר ולא בתוך דברי המחבר.

פ - פריז 643 הועתק כנראה לפני שנת נ"ז. כת"י צבעוני עם הגהות ר"פ, אך לפעמים ההגהות נמצאות בתוך גוף הספר. יש בו השמטות וט"ס רבות.

נוסף עליהם השתמשנו בשני הדפוסים הראשונים שתוארו לעיל, דפוס קושטא (דק"ש) ודפוס קרימונה (דק"ר).

בשעת הצורך השתמשנו גם בכתבי היד הבאים:

א - אוקספורד Mich. 41 Neub 877 - נעתק בשנת נ"ז. יש בו הגהות ר"פ בדרך כלל בנפרד מגוף הספר, ובדרך כלל ההגהות נשמרו בשלמותן.

ב - פריז 386 - כת"י ספרדי. יש בו מעט מהגהות ר"פ. יתכן שנכתב בחיי ר"פ.

ג - פריז 389 - נעתק סביב שנת ס'. ההגהות מסומנות בו באופן ברור.

ה - פארמה 2766 - דומה בנוסחו לכת"י נ.

ו - ליפציג 9 - נעתק בשנת ס"ה. כולל הגהות רבות, לא ברור שכולן מאת ר"פ. יש בו הוספות בדברי ר"פ שלא נמצאות בכתבי היד האחרים.

ז - פריז 379 נעתק לפני שנת ס', דומה בנוסחו לכת"י ו דלעיל המאוחר לו.

ח - אוקספורד 338 Neub 874 Opp. נעתק לפני שנת נ"ז. דומה בנוסחו לכת"י נ ויש בה הוספות רבות שאינן מגוף החיבור.

ר - פארמה 1940/1 - נעתק לפני שנת נ"ז. הסופר טוען שהיה בעיר קורביל וראה את כתב ידו של רבנו פרץ, אך קיימים שינויים והשלמות בנוסח שספק אם הם מקוריים.

למרות שהבסיס למהדורתנו הוא כת"י נים, בכל זאת השארנו את סדר מנין המצוות כפי שהוא מקובל בדפוסים האחרונים (וראה בסוף הספר עמ' תק את טבלת השינויים במספור המצוות בחלק מכתה"י והדפוסים). יש לציין שבמהדורת קרימונה חסרה מצוה עו, וזה גרם לטעות במנין המצוות. בדה"ר נפלה טעות במנין הסימנים שבראש הספר ממצוה רכג עד רפב - מצוה רכג כוללת בסימנים גם את מצוה רכד, ומשם הסימנים חסרים אחד עד סימן רפב. בתוך הספר הסימון למצוה רפב נמצא פעמיים, בהלכות שבת ובהלכות עירובין שאחריהן, וממצוה רפג המנין שווה בסימנים ובגוף הספר. כל הדברים האלו תוקנו בעז"ה במהדורתנו. הסימנים ממשיכים עד סי' שכ למרות שהספר מסתיים בסי' רצד, כנראה שרבנו לא מצא מקום להאריך בגוף הספר בהלכות עריות שהן סימנים רצה-שכ. רבנו וגם ר"פ משתמשים מדי פעם במילים לועזיות כדי להסביר את דבריהם כדרכם של רש"י ושל ראשונים אחרים, ובעז"ה בסוף הכרך הבא תבוא רשימת הלעזים ותרגומם.

תודות ודברי סיום

בשבח לאל יתברך אנו מגישים לפני הלומדים מהדורה חדשה ומתוקנת זו של הסמ"ק, בתקווה שתמצא חן בעיניהם ותועיל לדיוק בלימוד ובפסיקת ההלכה. ייש"כ לכל הטורחים בעניין - חברי למחקר התורני במכון שלמה אומן, ובעיקר ליד"נ הרב בועז מרדכי שליט"א שעושה לילות כימים לקידומו ולהצלחתו של המכון, ולרב איתי פריימן שעמל בכל כוחו על חקר גירסאות הסמ"ק והגהות ר"פ. תודה לידידי פרופ' יהודא גלניסקי, מומחה לספרות ההלכה של חכמי צרפת שעוסק שנים רבות בסמ"ק, שסייע לנו רבות בכל תקופת ההדרת הספר, אם כי כמובן האחריות כולה עלינו. יישר כח לפרופ' ישראל אומן שיח' ולמשפחתו המורחבת על התמיכה במכון במהלך כל השנים, המכון שהוקם לזכר בנו, ידיד נעוריי ר' שלמה הי"ד, בחור וטוב, שנפל על קידוש השם במלחמת שלום הגליל לפני מ"ב שנים. התודה והברכה לראשי ומנהלי ישיבת שעלבים ומכון שלמה אומן על סיועם הרב לקידום המכון ולהתפתחותו. תבורך מנשים אשתי היקרה והמשכלת ד"ר חנה קטן שתח', ששלי שלה. יה"ר שנזכה לרוב נחת של תורה מצאצאינו עוד הרבה שנים טובות ובריות.

הספר מובא לדפוס בימים קשים לעם ישראל, בהם לוחמים בנו אויבי ישראל מפנים ומאחור, בחרב ובעלילות דם ובלחצים קשים פנימיים וחיצוניים. יתן ה' את כל אויבנו ניגפים לפנינו, ונזכה בקרוב לראות פני השכינה בבית הגדול והקדוש שלוש פעמים בשנה.

ובאה"ח ביום ירושלים כ"ח באייר תשפ"ד, 744 שנים בדיוק לפטירת רבנו המחבר.

הק' יואל קטן

נספח: תולדות חייו של רבי דוד הרפנס הי"ד²³

הרב דוד הרפנס זצוק"ל הי"ד היה איש אשכולות, מושלם בתורה, פרישות וחסידות. רבי דוד נולד בשנת תרמ"ב בעיירה סלווה בהונגריה הגדולה, היום רומניה, לאביו ר' ראובן יואל ולאמו מרת מרים. מילדותו ניכרה חוכמתו הרבה. הוא התקדם בלימודיו התורניים בקצב מהיר, ומשחר ילדותו רכש ידיעות רבות בספרים השונים. בהיותו בן שבע שנים בלבד כבר למד גמרא בכוחות עצמו, וגם היה בקיא בתנ"ך.

בהיותו בן שמונה שנים ביקר בבית הוריו בעיירה טלץ' (בדרום צ'כיה, קרוב לאוסטריה) דודו ר' מנדל שאול קינד, וכאשר ראה את הילד המחונן שאין מי שילמדו תורה בעיירתו הציע להוריו לפרוס עליו את חסותו ולקחתו עמו לעירו מאסיף, שם יקבל תורה מרב העיר. ואכן כשעמד הרב על כשרונותיו וכוח רצונו הסכים ללמד אותו בעצמו למרות גילו הצעיר, וכך עשה עד שהגיע דוד לגיל מצוות. כשחזר הנער לבית הוריו בגיל שלוש עשרה כבר היה בקיא בתורה. נוסף על כך היה לו כישרון ספרותי נדיר, והוא עמד בקשרי מכתבים עם כמה מגדולי דורו. באחד מחילופי מכתביו כשהיה סביב גיל בר מצוה פנה דוד במכתב אל הגאון בעל 'ערוגות הבושם' אב"ד חוסט. כאשר קרא הגאון את מכתבו בטוח היה כי מדובר בת"ח מבוגר, ובמכתב התשובה הוא פתח בתארים נכבדים כראוי לרב גדול. כדי שלא לגנוב את דעתו כתב לו דוד מכתב בו הוא מעמיד את הגאון על טעותו: 'אני הקטן אני ראוי להיות אפילו מתלמידיו הכי צעירים, כ"ש שהתארים שתלה בי בטעות יסודם, ואינם הולמים אותי כלל, לא משום גילי ולא מחמת ידיעותיי בתורה'. הגאון לא איחר את מכתב תשובתו: 'אם אכן מכתבך פרי עטך הוא, ותוכנו הוא פרי מחשבותיך, והנך עוד צעיר לימים, א"כ כ"ש שראוי הינך לאיצטלא זו, משתוקק אני להכירך, ומאזשר הייתי אילו היית נמנה בין תלמידיי'. דוד שמח מאוד להצעה זו. חמש שנים עשה דוד בשיבתו, עד שנעשה לתלמידו המובהק. לאחר חמש שנים כשהוא מלא וגדוש בתורה וחכמה חזר לביתו, ובידו גם כתב סמיכה לרבנות. בהגיעו לבית הוריו בעיירה טלץ' נמסרה לידו ההנהגה הרוחנית של הקהילה, והוא עשה את עבודתו באמונה. הקהילה זכתה בהכרה רשמית מהשלטונות, והוא יסד חברה קדישא וחבורות לימוד מסודרות כנהוג בקהילות גדולות. בהמשך מונה לרבה הרשמי של העיירה, אך על פי דרישתו לא קיבל על כך שכר, כדי שלא לפגוע ברב המחוז שאליו השתייכה הקהילה לפני שקיבלה אוטונומיה.

הייתה לרבי דוד אהבה יוצאת דופן לספרי קודש, ובראש מעייניו עמד להגדיל את ספריית בית המדרש בעיירה. כל פרוטה מיותרת שהייתה לו היה משקיע בספרייה, והוא גם השפיע על אנשים פרטיים לרכוש מכספים ספרים, ותמורתם קבע עמהם עיתים לתורה. וכשהיה זר נכנס לביהכ"נ לא יכול היה לתאר לעצמו כי ספרייה גדולה זו שייכת לקהילה המונה רק כמה עשרות משפחות, ושאת כל זה עשו רבי דוד ובני קהילתו בכוחות עצמם.

²³ נכתב כחסד של אמת לכבודו של רבי דוד הרפנס הי"ד שהוא ומשפחתו נשמדו בשואה. התודה לנכד אחיו הרב עו"ד יצחק הרפז נר"ו שמסר לי את רוב החומר על דודו-זקנו (וראה עוד בהרחבה בספר טלץ' מאת יחזקאל הרפנס).

במשך הזמן התפרסמו למדנותו וידיעותיו המרובות בעולם התורני ברחבי הונגריה, ותרמו לכך גם התכתבויותיו הרבות עם גדולי הרבנים, עד ששומעו הגיע גם לא"י. אחד מגדולי רבני ירושלים הציע לו את בתו, ור' דוד אף נסע לארץ ישראל כדי לפגוש את המשודכת, אך השידוך בסופו של דבר לא יצא אל הפועל. ר' דוד נשא בשנת תרס"ו לאשה את בתו של ר' שלמה ורצברגר השו"ב של קהילת איינטרדם הסמוכה לטליץ', שהיה מפורסם כת"ח וירא שמים וגם היה בן למשפחת רבנים מיוחסת.

כשלוש שנים לאחר נישואיו, בשנת תרס"ט, המליץ רבה של נאסאד רבי אברהם יהושע פריינד זצ"ל לראשי קהילתו לקחת את רבי דוד לדיין ומו"ץ, והוא מונה לדיין בעירם. ר' דוד גם פתח בנאסאד ישיבה וניהל אותה ברמה, ובמקביל שימש כיד ימינו של הרב פריינד ברבנות העיר. כך התנהלו החיים על מי מנוחות עד אשר פרצה מלחמת העולם הראשונה, כשבסופה פרצו פרעות אלימות בכל הסביבה, והיהודים נאלצו לברוח מחמת המצוק. ר' דוד ומשפחתו הגיעו בעירום וחוסר כל לקלויזנבורג. הוצע לר' דוד לקחת על עצמו את משרת הדיינות וההוראה של הקהילה, אך הוא סירב, ופתח שם ישיבה. העניות בביתו הייתה גדולה, ובכל זאת ביתו היה פתוח לכל דל.

שנים ספורות לאחר הגעתו לקלויזנבורג חלתה אשתו בשחפת, ובשנת תרפ"ו נפטרה כשהיא משאירה אותו עם תשעה יתומים, הגדולה בהם בת ארבע עשרה שנה בלבד, כשמצבו הכלכלי בכי רע. רבי דוד ניהל את ביתו וגידל את ילדיו במיטב כוחותיו, וזכה לכך שכל ילדיו היו צדיקים ותמימים ויראי השם, והוא גם זכה לראות בנישואיהם.

בתקופה זו של תחילת אלמנותו הוא הוזמן לקהילה הגדולה בפרנקפורט שבגרמניה לכהן בה כרב, ועבר לשם לתקופת ניסיון של כמחצית שנה. הקהילה המקומית העריכה מאוד את מעלתו של הרב החדש וחפצה מאוד שיכהן כרבם, וגם ר' דוד העריך מאוד את יהודי הקהילה שהיו ישרים ותמימי דרך. אך לבסוף החליט שלא לקבל את משרת הרבנות וחזר לקלויזנבורג, כי חשש שלא יוכל להעניק לילדיו בפרנקפורט אותו חינוך תורני וחסידי שורשי שהעניק להם בקלויזנבורג.

ספריה ענקית הייתה לו ובה אלפי ספרים. הוא כתב הרבה חידושי תורה משלו, וגם הוציא לאור ירחון בשם 'קול מחזיקי הדת' בו עמד על המשמר מפני פרצות הזמן, וכן קובץ נוסף בשם: 'שערי דעה' בו קיבץ מדברי תורתם של הלומדים במקומו. בשנת תרצ"ה זכה להוציא לאור ברוב הדר את המהדורה החדשה של הסמ"ק.

יכול היה ר' דוד להמשיך במסכת חייו המופלאה עוד שנים רבות, לולי עלה הכורת על יהודי הונגריה בימי הזעם והשואה. גם כשנלקח עם כל משפחתו לאושוויץ לא הסכים בשום אופן להיפרד מספר התורה שהיה עמו, וכך צעד לתאי הגזים כשהספר חבוק בידו, ממש כמו רבי חנינא בן תרדיון בשעתו. בן שישים ואחד שנה היה ר' דוד בעלותו על המוקד, יחד עם בניו ובנותיו, חתניו וכלותיו וילדיהם, ל"ג נפשות, הי"ד. מורשתו ומפעליו הכבירים יעמדו לזכותו בעולם הבא ולזכות בני משפחתו עד קץ הימין. תנצב"ה.

ובחזקת	שבעה ימי האסתר קורם שבעה ימי	לחיות שור קריעות יחת על הכתב
כח הרי	היכולות חל ליסד לחדש חזקת שרי ג	וחת על הגיל ושוש דופילו ריקעם
כחסיין	כתשויש הוטה אל העולם דכדיון	שכר ווליים ויעת כדיוון וויווי חל
והתיר	נוסח פו מי שווח חזקת חסור כתשויש	שויה שטופיה יכל יום שווע ליו וויווי
וכחוסל	הוטה אל העולם כחול ווס נסכת חל	לויקדע וויווי שטופיה כווע ופועש
יש ריש	יולכו רכנן חרב פז שיהל	דיהניקס לויקדע כשטופיה פתווס
יזכרת		וחס כל ווען שטופין כהסכידו חווען
כחול הווער	ריווי כחוסל רפער ווערל	לבריה
וכן עשה	לול כל הפחות ויירי כחול הווער וויווי	החוץ דתנן
היושל	מיו רחוק לתלת לתליור שלע דחיו ג	יווי לחכמה עשו כדקין יות החוץ ליו
הגרל	כיווש עוי חיוו רפער ויתקיעת שופר	הע פו לילה טכתיול יזכעה עשו ג
רבינו ג	ועל טח ויירי כוס טוב וכוס טוב וויווי	כדקין יות החוץ כוחסיוות וכחיווי וס
שליוה	יוון יזכעת רחיו יווי כדיון פו מי שווח	וכסדקין וספ שכלילה כל העם ויעיון ג
כחול	ריון יזכעת חלה נשכב קתע כשעת	בכתיבה וויווי הע יפה לכריקה וויווי
הווער	רלעבין יזכעת שרי כולם ויוס תליוות	התב שיוין יזכען וודיש סוף יום שלשה
וקדע ג	היו הרין כו טוב וויסון מיו ריון דר	עשו שהיו תחילת יזכעה עשו וס חס
קריעה	קריעה כחול הווער רחיו וודיו כספיה	ליו יתחיל לקיות בעת החיו שויו וויווי
ויוון	ריע קריעה לריב יזכעות יזכעות וכו	ויווע ויכריקת כתיולת ווועה וע רכיו
כחיווי	ריון יזכעת כחול הווער הווי הרין ריון	ויווי רכ יחור וע רכיו כחוסר לוסל ויתחיל
שכת ליו	קריעה כחול הווער ויפג כיויוון חל	הכדק עיוך הלילה עד יחור כדק ויהלפ
יכריל	פו כו	שיכעל כלט
וליו ווחים בשכיל וויווי כליו הכדלה ויון		כשעת כריקה ווכי יעל גו ווכיה ווכי יח
יכרל יום ויוסון יו יום שע לוחי שנקב		היו יווי שהיו וספג כשו לבעל יווי כשע
ווע שטע יזכעות וווע	יש ויכס	כרין הכיעור פי כשעה שויעה כיוס
וליו	ליווי כיון שיערה ויעיד חיוכ הסדלה יח	יוזכעה עשו לפי שיתליון לחזיו ולקער
וכרין ג	וירי חיה ווחק כיוס ויוסין ונתפשו	חוון לוחית שויון ככל כיעול הלילה ווס
חליו על	כיוס שכ לעבין ויחיה לחיו חליו תפלווי	ווי שיווע קועה חיווי וזכעה כלחם שכינול
ויוסות	ויוסון חס ויחיו יש לחוק כיון חליו חליו	הכל עיעיו שיעיד שיע כיוזכעה עשו
ויקוסות	הכל פו ש	עוועים כיוסלם יחור כלילה שחל א להיות
וספר תורה שנקריעה שטופיה חיוכ		על כדק כשעה פו כריקה וויו כשעת כדקין

הקדמת המו"ל הרב דוד הרפנס הי"ד למהדורת סאטמר תרצ"ה

הא לכם ספר הסמ"ק מרבנו יצחק מקורביל עם הגהות רבנו פרץ, המובאים פעמים אין מספר בדברי רבותנו הטור והשו"ע אשר מימיהם אנו שותים.

וזה רבות בשנים אשר ספר הסמ"ק אינו בנמצא כלל גם בחפש מחופש אצל בעלי אוצרות ספרים גדולים כידוע לכל, ורבים אומרים מי יראני טוב ספר הקדוש הזה אשר אך את שמו הקדוש יזכר לנו הרבה מאוד, וכמה הלכות קבועות נובעים מסמ"ק והגהות סמ"ק, ולא זכינו לאורו. ותודה לאל יתברך שזיכני להוציאו לאור.

והנני להודיע בזה משפט הספר ומעשהו, כי היה נדפס באופנים שונים, יש שהיו הגהות הר"פ מצד אחד והמראה מקומות מצד השני, ויש שהיו המראה מקומות בפנים וההגהות בערבוב פעם בפנים ופעם מן הצד, וכמה חילופי טעויות נזדקרו ע"י זה כאשר יראה הרואה כמה פעמים בש"ך וט"ז ומ"א. וראיתי שמה שכתב הט"ז באו"ח סי' קעח ס"ק ו' וז"ל 'ומן אפילו ואילך הוא הגהת סמ"ק שהוא רבנו פרץ' וכו', עיי"ש, נדפס כהוגן בהסמ"ק אשר (הז') הדפסתי ממנו¹.

והסמ"ק הזה אשר אנוכי נותן לפניכם צויתי להמדפיס לדקדק שלא לערבב הגהות ר"פ עם גוף הסמ"ק, והוצגו כולם תחת הסמ"ק בסימני א"ב. אמנם בתחילת הספר באיזה קונטרסים רשם ביחד המראה מקומות עם הגהות הר"פ בעצת ת"ח שבמקום ההדפסה, על כי באמת אין שום מקום לטעות בזה וניכר לכל איזהו הגה"ה ואיזו מראה מקום, אמנם מ"מ לא הוטב בעיניי לצרף ביחד המראה מקומות עם ההגהות, וצויתי להדפיס המראה מקומות בפנים כאשר הוא בהסמ"ק אשר לפניי שנדפס בהסכמת רבנו בעל שו"ע התניא ונדפס שם במקומו בלאדי², וההגהות הם בשולי הספר כמקדם, כדי שיהיה ניכר לכל דברי הסמ"ק ודברי ההגהות.

הסכמות ואיסורי השגות גבול לא הדפסתי, ע"פ עצת הרבנים הגדולים שאמרו כי אך למותר הוא, כי לא ייעשה כזאת בישראל להשיג גבול מוציאי לאור ספרי רבותינו הקדושים³, ולא יהין איש בנפשו ליקום בלטותא דרבנן דלייטו עלה משנות דור ודור לכל העובר על הגבול אשר גבלו ראשונים שלא לחזור ולהדפיס עכ"פ לא פחות מעשר שנים. והשומע תבוא עליו ברכת טוב.

הלא כה דברי המו"ל הכו"ח בחודש הראשון הוא חודש ניסן שנת התרצ"ה.

הקטן דוד הארפעניס

1 נמצא לפנינו להלן מצווה קנא עמ' שפז ועי' שם בהע' 111.

2 תקס"ה.

3 מ'כי לא ייעשה' עד כאן הודגש בדה"ר בקו תחתון.

דברים מאת תלמידי רבנו המחבר על הספר¹

זהו לשון ה"ר מרדכי בן ה"ר נתן בן ה"ר אליקים בן הישיש הרב רבי יצחק האשכנזי משטרשפורק ע"ה.

כתב.

מה ששמעתי בצרפת בעיר קורביל מתלמידים ותיקין של אבי זה הספר, איך נתחבר זה הספר.

מתחילה ה"ר יצחק מן קורביל, חתנו של רבנו יחיאל מפריש, וקראו אותו בעל החוטם לפי שהיו לו שערות על החוטם לכך קראו אותו ה"ר יצחק בעל החוטם, הוא וחבריו כתבו דעתם שיש כמה מצוות שלעולם לא יבואו לידי האדם לקיים, ואם יהיה האדם רואה אותם כתובים לפחות יהיה נותן דעתו לקיימם, ואמרו רבותינו² מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, על כן חיברו כל המצוות הנוהגות חוצה לארץ וחילקו אותם לשבעה חלקים, כדי שיאמר אדם בכל יום חלק אחד. וכתבו בכל חלק לומר מצוות הראויות ליכתב ולומר ביומו מטעם הכתוב בסימנין, וכשמשלים לכתוב המצוות דבר יום ביומו, ועשו תענית כמה ימים שיקבל האדם שכר כשיקרא דבר יום ביומו כאילו היה קורא בספר תהלים.

וזה הגדול ה"ר יצחק בעל החוטם מקורביל היה חסיד גדול, תלמיד של גדולי איברא, וכמה שנים עברו עליו שהיה שונה בכל שנה שיתא סדרי וארבעה ועשרים, הן עם התלמידים הן בלא תלמידים, כי מה שלא היו מספיקים התלמידים ללמוד הוא היה חוזר שיתא סדרי ועשרים וארבעה. ולפי שהכירו אנשי צרפת ענוותנותו וחסידותו כתבו אלו המצוות בספרים שלהם לאומרם דבר יום ביומו, על כן יאמרו במקום תחינות ובמקום קריאת תהלים³.

ולמים ביקשו אותו תלמידיו שיכתוב בכל מצוה פירושה, ופסקים הראויים ליכתב בה. מה עשה, הלך ולקח ספר המצוות הארוך שחיבר רבנו משה מקוצי ז"ל תלמידו של רבנו שמשון בעל התוספות וליקט ממנו הפסקים, ובמקום שנראה לו לחלוק עליו כתב סברתו

1 הקדמת מעתיק כתה"י כפי שנדפסה בדפו"ר שנדפס בקושטא. הקדמה זו נדפסה במוריה לד (ז-ט) ע"י הרב י"מ פלס על פי נוסח משולב מכתבי היד המפורטים שם. במהדורתנו השתדלנו להיצמד לנוסח דפוס קושטא עד כמה שאפשר. ועי' לעיל עמ' 16 הע' 16.

2 תוספתא (ליברמן) פאה פ"א ה"ד וכן בקידושין מ, א.

3 בשלב הראשון רבנו כתב עם תלמידיו רק את הסימנים של המצוות (להלן עמ' א ואילך) ואותם חילקו לשבעה ימים, וציוו שיאמרו אותם כל חלק ביומו. בהמשך כתב רבנו את המצוות בהרחבה כפי שיבואר להלן בסמוך.

וקבלתו ממה שקיבל מרבותיו. כך אמרו תלמידיו, שכל כך היו מחשיבין לאבי זה הספר כמו אבי ספר המצוות הגדול. ולפי שנחלקו המצוות לשבעה חלקים כנגד שבעה ימי בראשית שהם עמודי עולם, קרא לספר הזה עמודי גולה, לפי שכתוב בו מצוות הנוהגות בגולה חוצה לארץ.

ושלח כתבו בעיירות שבמקצת צרפת שיעתיקו זה הספר בכל עיר ועיר כדי שירגילו עצמם במצוות שיהיו סדורין בפיהם לפי שהם כתובים בזה הספר בקוצר, ואם יבוא אדם שירצה להעתיקו להוליכו לארץ אחרת שיתנו לו סיפוקו מן הקהל עד שיעתיק אותו.

לימים הביאו התלמידים זה הספר לפני מורי הר"מ מרוטנבורק, וקרא בו ואמר שראוי לכל אדם לסמוך עליו, כי כל מה שכתב אבי זה הספר שהוא אמת ויציב ונכון וקיים, וביקש לתלמידיו שיעתיקו אותו, ומאז והלאה העתיקו אותו אנשי אשכנז. ולפי שסמך אותו הרב רבי מאיר ז"ל כתבנו בו כטיפה מן הים מדברי הר"מ⁴.

לימים ראה הרב רבנו פרץ זה הספר ושם בדעתו, ונראה לו שקיצר אבי זה הספר יותר מדאי, ולקח זה הספר לפניו וקראו כולו, ובמקום שנראה לו לחלוק חלק, וכתב הוא גם כן סברתו וקבלתו מה שקיבל מרבותיו.

ועתה, מאחר שאלו הגדולים סמכו זה הספר והעידו עליו שהוא נכון ודבריו ופסקיו נכונים, אין נכון לשום תלמיד לחלוק עליו מסברת הכרס, ואם יחלוק יש לכל מבין להחשיב דבריו בדברי הבל וריק וכחרש הנשבר, כי אלו הגדולים שהיו יודעים שיתא סדרי וספרא וספרי וירושלמי היה ראוי להם לחלוק על גדולים והיו יכולים לידע אנה שגו, אבל עתה שהתלמידים אין משיגים לכל זה אין נכון להם לחלוק על הגדולים כאלו אם לא שיראו ראיות ברורות ונאמנות ומגדולים אחרים שהיו גדולים בחכמה ובמנין כאלו.

ומה שראיתי ושמעתי וידעתי כתבתי, כדי שלא יתמהו האנשים למה לא תפס אבי זה הספר בחשבון מצוותיו סדרו של ספר המצוות הגדול או סדרו של רבנו משה בר מימון. וחתמתי שמי פה מרדכי בן ה"ר נתן בן ה"ר אליקים בן הישיש ה"ר יצחק ע"ה משטשרפורק האשכנזי.

אני המעתיק מצאתי כתוב שסופר אחד ששמו רבי שמואל ב"ר משה נ' חיים העיד שראה כתיבת חתימתו של ה"ר מרדכי הנזכר ע"ה, וגם העיד שאחרים נמי ראו עמו כתיבתו וחתימתו בזה הלשון שהעתיקתי למעלה.

אנו המדפיסים⁵ העתקנו ההקדמה הכתובה למעלה כמו שמצאנו בהעתק אות באות.

4 כוונתו שהוסיפו הערות על ספר הסמ"ק מפסקי מהר"ם מרוטנבורג.

5 של דפוס קושטא הנ"ל הע' 1.

דברי פתיחה מאת רבנו המהר"ם ורמב"ם¹

יען כי בעוונותינו תורה משתכחת, ויראתי שלא ידעו הרבים² ביאור המצוות היטב המוטלות עלינו, כתבתי אלו המצוות המוטלות עלינו בזמן הזה בשבעה עמודים כנגד שבעה ימי השבוע, וביקשתי פני כל איש לקרוא בכל יום עמוד אחד למען ייטב לו, כי יש הרבה מצוות שאין אדם חייב לעשות עד שיבואו לידו, וכשהוא קוראם ומעלה בלבו לעשותם מעלה עליו הקב"ה כאילו עשה המצוה וזה שכר גדול לאין קץ³, וגם לפעמים תבוא לידו מצוה ולא ידע איך לעשותה. על כן כל איש ישם אל לבו, כי אם לא עכשיו אימת⁴.

גם כל איש אשר לא ידע פירוש המצוות יעיין בספר המצוות אשר יסד הרב רבנו משה מקוצי זצ"ל, ואם לא ידע ישאל למי שהוא גדול ממנו, כי דברי תורה נמשלו למים שאין להתבייש לשאול לזה מזה, שנאמר⁵ הוי כל צמא לכו למים⁶. גם הגדול לא ימנע מן הקטן ללמד לו. לכן בקשנו ששימו ברכה לעשות כדבר הזה⁷, למען נהיה לאגודה אחת, ובזה יתרצה עבד אל אדוניו. וכל המרבה הרי זה משובח ללמוד בכל יום פירוש שתי מצוות או שלוש, והכל לפום צערא אגרא⁸.

גם בכל שבוע יסדר הפרשה שקורא בבית הכנסת כאשר ציוו חכמים⁹ שנים מקרא ואחד תרגום, ואם אינו יודע לתרגם יקרא הפירוש¹⁰, ואם אינו יודע ישאל למי שגדול ממנו, ואם לא יוכל להשלים ביום אחד או בשנים יחלקם לשבעה חלקים למען לא יכבד עליו.

ואף על פי שאדם רגיל ללמוד בלי הברכה הזאת¹¹, מכל מקום מצוה ליכנס בברכה כדי להמשיך לב האחרים, ועוד כי שכרו כפול ומכופל כשהוא עושה בשביל עול אדוניו המוטל עליו הרבה יותר משאם היה לומד כפליים בלא עול כשיהיה פנוי.

- 1 מכתב המחבר אותו כתב עבור שליח לנכבדי אשכנז שיפיצו גם הם את ספר הסמ"ק בקהילותיהם, וראה להלן שכנראה המכתב לא נשלח מפני שרבנו נפטר לפני שליחתו.
- 2 בחלק מכתה"י 'הרבנים'.
- 3 בדה"ר נוספה כאן הפסקה הנמצאת להלן ליד הע' 18 'ואמת הוא' וכו'.
- 4 משנה אבות פ"א מ"ד.
- 5 ישעיה נה, א.
- 6 תנחומא ויקהל אות ח.
- 7 המחבר מבקש לעשות חרם קהילות שכל אדם ילמד 'עמוד' מספרו כל יום.
- 8 משנה אבות פ"ה מכ"ג.
- 9 ברכות ח, א.
- 10 ראה סמ"ג עשה יט מהדורתנו עמ' קטז.
- 11 היינו חרם הקהילות הנ"ל.

וגם קבעתי ברכה בכל יום לאיש אשר יכנס בברית המצוות האלה לתת השכר מן הקהל לשלוחי זה, וציווינו על כל גבאי עיר ועיר לצוות להעתיק ספר המצוות האלה ולתת לו שכר מן הקופה, ואחרי כן יהיו בידיהם למשמרת, וכל איש אשר ירצה להעתיק או ללמוד ממנו ישאלוהו לו ויחזירם להם בו ביום ולהם תהיה הצדקה כי יהיו בטורח, ואם יצטרך לשאול לשהות שליח ציבור בעיר בעבור העתקת ספר המצוות, יתנו שכרו שישה פשוטים טורניש ליום מן הקופה וארוחה ולינה מן הבעלי בתים כמשפט שאר אורחים.

ואני לא להתגדר עשיתי, כי אין גידור בזה כי מעשה הדיוט הוא, אך כי עת הצורך, אולי לא ישתכחו המצוות מבני ישראל, כי אמרו חכמים¹² לא עם הארץ חסיד, שהרי לפעמים אדם סבור לעשות מצוה ועושה עבירה כמעשה דרכי עקיבא¹³. וצריך לכל איש להתחזק בזה, כי הקב"ה לא יעמיד עוד נביא להשיב אותנו אם לא נשוב מאלינו, שנאמר¹⁴ עד מתי תתחמקין הבת השובבה וגו'.

כך כתב הקדוש החסיד מורנו הרב ר' יצחק ב"ר יוסף זצ"ל, מכוון אות באות.

[תוספת תלמידים למכתב הסמ"ק]

גם שלחו אל נכבדי אשכנז לבקש לקיים דברי האיגרת הזאת, ובעוונות לא הספיק [רבנו] לשולחה באלו המלכויות, כי נתבקש בישיבה של מעלה ביום השני לפרשת במדבר כ"ח באייר שנת ארבעים לפרט¹⁵.

וכתב עוד לומר לנשים המצוות הנוהגות להן, עשה ולא תעשה, ואמר שיועילו להן קריאה והתלמוד והדקדוק בהן כאשר יועיל עסק התלמוד לאנשים, וכן מצינו גוי שעוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול¹⁶, פירוש וכן במצוות הרי הוא ככהן גדול להחיותו ולגדלו מכל

12 משנה אבות פ"ב מ"ה.

13 מסכת דרץ ארץ פ"ז ה"י.

14 ירמיה לא, כב.

15 שנת מ' לאלף השישי (1280). בדק"ש ובחלק מכתה"י אחרים הנוסח כך: 'גם שלחתי באשכנז לקיים האיגרת הזאת, ובעוונותינו לא הספיק לשלחם באלו המלכויות כי נתבקש בישיבה של מעלה יום [שני] פרשת במדבר כ"ח באייר שנת ארבעים לפרט'. ובדה"ר נוסף רק: 'כך כתב ושלח באשכנז'. מה שכתב 'באלו המלכויות' כוונתו כנראה לארצות אשכנז, אך ייתכן שכוונתו גם לחלקים מצרפת. כמו כן הנוסח בדק"ש לעיל 'שלחתי' (ולא 'שלחו' כבפנים), לא ברור אם הכוונה שרבנו שלח או אחד מתלמידיו (ועי' לעיל במבוא עמ' 13).

16 ע"ז ג, א.

שאר אחיו הגויים כמו שאמר הכתוב¹⁷ הכהן הגדול מאחיו, ומוקמינן לה בשבע מצוות. ואמת¹⁸ הוא כי נכון עתה לכל ירא וחרד לדבר הקב"ה למלאות ולקיים ולהחזיק דבריו, ולתלמידיו יותר מכולם, ולהחזיקם ולהעמידם על האמת, שנאמר¹⁹ ישמע חכם ויוסף לקח, כי דבר גדול דיבר הנביא מורנו רבנו החסיד תנב"ע כי אפשר²⁰ שיחשב הקבלה שע"י הקריאה למעשה. והאמת איתו, כי כן מצינו גבי ישראל שנאמר בהם²¹ וילכו ויעשו בני ישראל את הפסח²² וגו' וזה נאמר בא' בניסן שנצטוו וקיבלו לעשות והעשייה הייתה ביום י"ד בניסן, ועוד כדאיתא בספרי²³ וזכרתם ועשיתם את כל מצוות ה' מכאן שהזכירה כמעשה.

ושלום על כל ישראל.

כחשק (ה) צעיר תלמידיו, שלמה בן הרב רבי שלמה אי"ש חי"ל.

וזה אשר כתב מורנו על הספר.

זה ספר המצוות הנוהגות בזמן הזה שחצבתי בשבעה עמודים, וקראתיו ספר עמודי גולה²⁴.

וידעו הכל שאני מצוה ומזהיר, כמו שאני יכול לצוות ולהזהיר, לכל איש שיהיה לו הספר הזה שחיברתי, שלא יורה ממנו שום דבר שלא סבר היטב, אם לא ידע בבירור שיהיה מוגה בכל מקום על פי חכם בקי בדקדוק המצוות ההוראות על פי התלמוד, וכן אם למדו לפניו כמו כן הרשות בידו.

ושלום.

יצחק ב"ר יוסף תנב"ע²⁵.

סליק הכתב ששלח בעל הספר.

17 ויקרא כא, י.

18 פסקה זו נוספה ע"פ כת"י פריז 382 וכן הוא בדק"ש. בדה"ר פסקה זו נוספה לעיל בתחילת המכתב אחרי התיבות 'שכר גדול לאין קץ'.

19 משלי א, ה.

20 בכתה"י: אפ'.

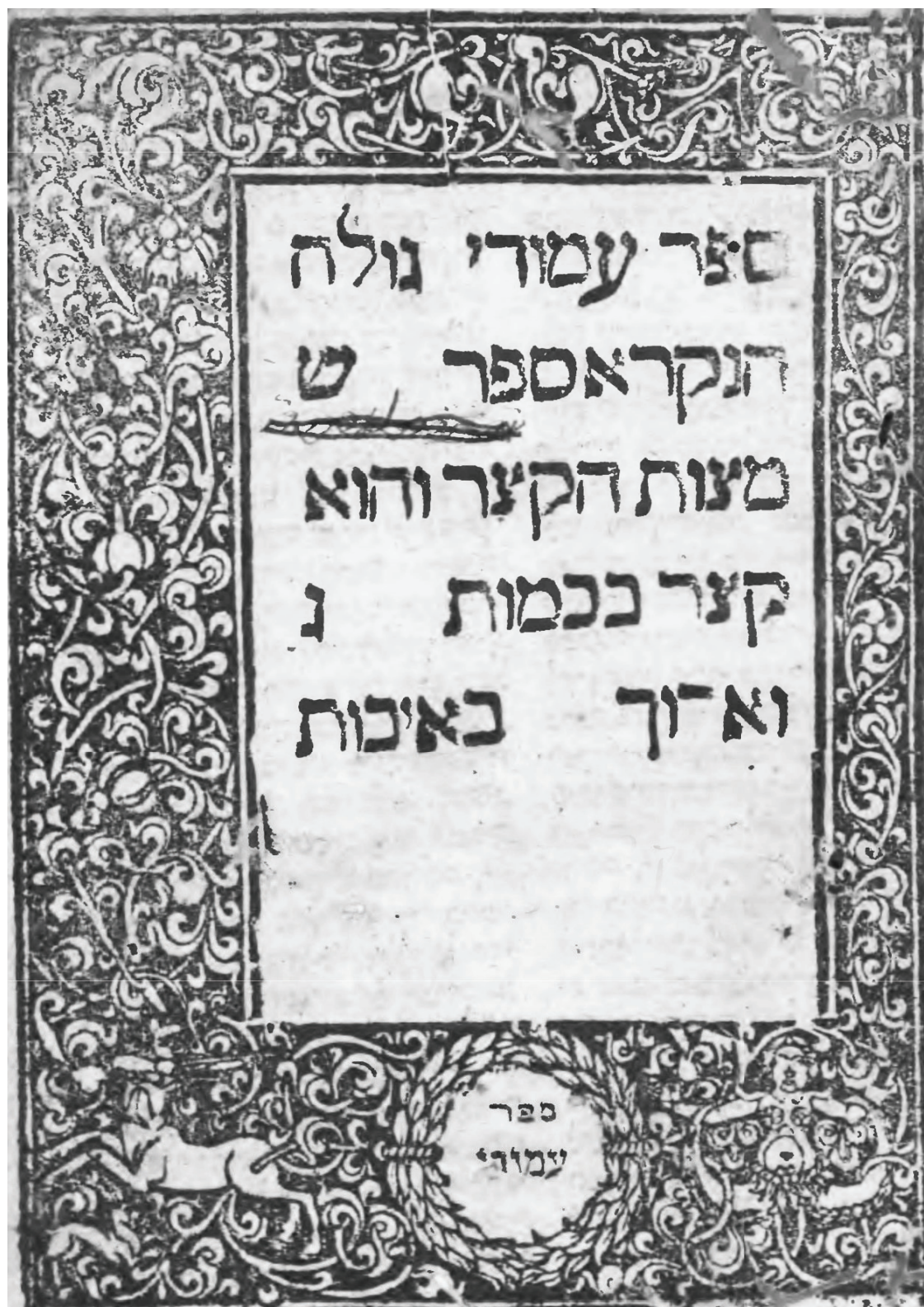
21 שמות יב, כח.

22 לשון הפסוק: 'וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה ה' את משה ואהרן כן עשו'.

23 שלח אות קטו וכעין זה במנחות מג, ב.

24 בדה"ר 'שבעה עמודי עולם'.

25 תהא נשמתו בגן עדן.

שער דפוס קושטא

וּמִלֵּאָה הָאֵרֶץ רַעֲיָה

סִימְכָם סִיךְ סִימְכָה

ספר עמודי גולה

הנקרא ספר מצות הקצר והוא קצר בממות וארוך באיכות שמכר וסדר מרכא ורכנא המוכהק רבו ינתק בר' יוסף מקורטיל זל' כתב

מלאכת ה' ההדשה כד' לזכות ב'ח את הרבים ונהזק ונתחדש על חנפם מקדם הנהגות מדעות גם ישנות ומראה מקום מהפסוקים ומראה מקום מהתלמוד באיזה פרק ובאיזה דף וכן מסומנים הדיונים באיזה מקום מהפסוקים והם הרמזים ורכיבי משה מקונו ורכיבו ישקב בעל המוריס

ותהו ראשית מלאכתו היו יום ה' כד תמוז שבת ויש תקוה לאמר יתנו פת

קרימונה

ותבא מלכותו אמן על יד וויכחו קונסו

ספר
עמודי גולה
הם שבעה עמודי עולם

אשר חצב ויסד יסודותו בהררי קדש מרנא ורכנא
רשכנה־גריבנו יצחק מקורביל בעל התוספות
אשר נקרא בשם ספר מצות קטן

שמו נודע ומפורסם וענין הספר ומהותו תמצא בהקדמתו:
(ע"כ דברי השער הראשון) שנדפס בק"ק לאדי בשנת
תקס"ה וזה רבות בשנים שלא נמצא הספר הקדוש
הזה אף אחד בכמה עיירות גדולות. והוצאתיו לאור
בעזרת השם יתברך.

ה"ק דוד הארפענים

מלפנים דומ"צ דק"ק נאסאד
וכעת חופק"ק סלזיענבורג יצ"ו.

בית דפוס של מאיר ליב הירש סאטומארע
(רומאניא) שנת תרצ"ה לס"ק

Tipografia Hirsch, Satu-Mare (România)

גולה

עמודי

יום שדישי. מצות התלויות בפד

קז

שיש בהם מים מברכין עליהי שהכל: תניא (נכרות מ'): על המלה ועל חזמית (יד) מברכין עליהם שהכל ועל קור (שם דף ל"ז ר"מ שם ס"ה מיר א"ה רב) שהוא ס"ב דקל ועל לולבי גסני' לחים מברכים שהכל לפי שסופן להקשות ואין נומעים אותן לשם כך: הפלסל (שם ל"ז ר"מ וטור שם) וזנביל נניכריא בלעז יבישים אין מברכים עליהם לחין בורא פרי טו) העץ: דבש (מיר א"ה רב) אפילו של תמרים שהכל נהיה בדברו: תרדין (שם מ' וע"ש באשירי ס"ג רמב"ם שם ס"ה מיר א"ה ר"ה ור"ה) וכל כיוצא בזה המשתנין לעילויא על ידי בשול בתהלה מברך שהכל נהיה בדברו נחבשלו בורא פרי טו) האדמה, ואם נשתנו לגרועות' חללי בורא פרי האדמה נחבשלו שהכל: והיכא שנאכלין חיין כמו מבושלין מברך בורא פרי האדמה בין חיין בין מבושלין (ז) יכלל לידע (שם דף מ"א) מאי קריי עץ כל היכא שמלקט הפרי ובאותו ענף עצמי גדול פרי אחר הוא עץ ואי לאו הוי עשב: צוקריא ססקי הלכות גדולות ור"ה (כתום' שם ל"ט דלא כה"ג וכרבינו) בורא פרי העץ (ש"ע צוקיר שהכל) ולולי הקבלה ה"י נראה לברך בפה"א קניל"ה (כתום' דף ל"ה ואשירי ס"ב בפה"א: בירך על פירות האדמה בפה"ע לא יצא, על פירות האילן (שם מ"ח רמב"ם שם ס"ה א"ה ר"ו) בפה"א יצא ועל כולן אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא ואפילו על הפת, ולענין להקדים (כה"ג) נשיש שני מינין לפני בורא פרי העץ קודם לבורא פרי האדמה, ובורא פרי האדמה קודם לשהכל והיכא שיש שני מינין (רמב"ם שם ס"ה א"ה ס"י ר"י) שם תמצא כל הסוגיא) שאין ברכותיהן שוות מברך על זה ותוור מברך על זה בין לפנייהן בין לאחריהן (י) ואם ברכותיהן שוות גם לפנייהם אחר פוטר שאר מינין: ומקדים (שם דף מ"ב) מין שהוא משבעת המינין לפני האחרים ואם שניהם משבעת המינים (שם) מקדימין כסדר כתיבתן בפסוק הכתוב תחילה קודם לברכה ואם אין שם (שם מ"ג) משבעת המינין: ההביב עליו מקדי' תחלה, (ט) בין ברכותיהן שוות בין אינן שוות, (כ) ואם היו כולן משבעת המיני' כל הסמוך לארץ דקרא יקדי' להבירה, כל) הטה (ה"ג וע"ש במיימיני בהגיה תמצא ההפך)

מיר א"ה ר"ה

בברכות: (יד) פירוש זמית שלמונירא דהיינו מים ומלה ורכותינו מפר' שהיא שם מרק בלשון ערבי, טו) ויש אימרים בזנביל לח (ש"ע והוא הדין אם מרקח אותו יבש) בורא פרי האדמה וכן פוסק בהגיה אנו מושפדיא בורא פרי העץ, טז) וכן ערמנים יאלוניים קטנים וחבושים שאין אוכלין אותם כי אם מבושלים חיין שהכל, ומבושלים בורא פרי העץ, אבל גדולים שדרך לאכלן היים שטובות הן אם כן עיקר אכילתן גם חיים מברכים עליהם בורא פרי העץ גם כשהן חיין וקשמנייים לימכרדאיש שהם חשובות מברכין עליהם ב"ס העץ גם כשהן חיות, ז) ומורי כתב דקמניות ולחיות הוי בכלל דברים שדרך לאכלן חיין ומבושלי' , יח) וברכת בורא פרי העץ קודם, לבורא פרי האדמה כדפרישי' והברכה שלאחריהם אם הם שוות מברך לבסוף ברכה אחת על שניהם כגון פרי העץ ופירות הארץ שאינן משבעת המינין שאינם שוים בברכה שלפניהם אבל הם שוים בברכה שלאחריהם, יט) משמע הא אם יש שם משבעת המינין מקדימו לאחר אף על גב דאינו חביב, כ) מירי לעיל פרי דכשארן ברכותיהם שוות, המכור קודם כגון פרי העץ לפני האדמי משמע אפילו אינו חביב כל) ואפי'

עמוד מתוך מהדורת הרפנס, שייך להלן עמ' שצא-שצד